

F. C. Springer lezing politiek

Een vleugje optimisme mag best -ook internationaal

Voor veel religies is een geloofsartikel dat de mens geneigd is tot het kwade. Alleen het ware geloof kan de gevolgen hiervan keren. De mens behoeden voor hel en vagevuur en tot het goede aanzetten. Met een variant op dit thema zou ik vandaag toch een andere uitgangspunt willen kiezen en de vraag voorleggen of we van nature niet meer geneigd zijn tot pessimisme en somberen dan tot optimisme. Dat we bij voorkeur aandacht schenken aan negatieve gebeurtenissen en schouderophalend voorbij gaan aan positieve ontwikkelingen. Onlangs las ik een artikel van een Amerikaanse psycholoog, Kurt Gray - nomen is hier misschien een omen - die bewijzen aanvoert voor de stelling dat *“We are hard-wired to detect threats quickly and to stay fixated on places where threats once appeared even after they have vanished.”* We zijn volgens hem, *“easily frightened. We all still carry the legacy of our ancestors, who worried about big cats lurking in the darkness.”* En onze nationale brombeer Maarten van Rossum stelde onlangs *“Catastrofaal denken is een afwijking waar de mens altijd last van heeft gehad.”* (Volkskrant Magazine 25 januari 2025). Ook de Nederlandse consument schijnt over alles pessimistisch te zijn. Hij vindt *“dat het niks is en niks wordt,”* aldus wat badinerend, de econoom Mathijs Bouman.

Natuurlijk kunnen we onze ogen niet sluiten voor de recente onheilstijdingen en tegenslagen, ik ben zeker geen naïeve idealist. Maar enige relativering kan ook geen kwaad. Alleen het afgelopen weekend al kregen we een flinke dosis politiek koud water over ons heen gegoten. Toch hoeven we niet moedeloos mee te deinen op de stroom van onheilsnieuws en enige relativering hiervan kan geen kwaad. Pessimisme lijkt mij alleen zinvol als het leidt tot aanpassingen en herstel. Het zette er mij er daarom toe aan na te gaan of er in het recente verleden helemaal geen successen, lichtpuntjes zal ik ze maar noemen, zijn geboekt. Dat bleek gelukkig wel degelijk het geval. En misschien nog belangrijker, ze bleken vaak de noodzakelijke wake-up call te zijn die leidt tot broodnodige aanpassingen en nieuwe initiatieven in Europa. De reactie van een aantal Europese leiders op de recente besluiten van Trump c.s. is daarvan een bemoedigend voorbeeld. Niet alleen de politici moeten in actie komen. Belangrijk is ook de Europese bevolking te doordringen van de noodzaak tot pijnlijke hervormingen en aanpassingen. Is hier ook niet een schone taak weggelegd

voor diplomaten en ambtenaren met kennis van Europese en Defensie zaken?

Maar terug naar dat pessimisme met daarbij een poging recente onheilstijdingen in een ander perspectief te plaatsen. Onlangs kreeg ik een scenario onder ogen van Amerikaanse politieke analisten dat een roetzwart toekomstbeeld schetst. Er zouden stilzwijgende afspraken bestaan tussen de drie grootmachten. Daarbij zou China Taiwan mogen innemen, de VS Groenland en Rusland de Oekraïne. Misschien kunnen we daar Israël aan toevoegen dat de West Bank en Gaza zou inlijven, met Gaza als een soort beach resort voor Donald Trump. Het is een onwaarschijnlijk scenario maar het verschaft ons toch een blik op de huidige geestesgesteldheid. Zo geanalyseerd, zouden we nationaal en internationaal afstevenen op autocratie en wanorde. Daarbij blijft in Rusland de onberekenbare despoot Poetin voorlopig aan de touwtjes trekken en een ernstige bedreiging vormen voor ons eigen continent. Rationeel bezien is een gewapend conflict tussen Europa en Rusland niet zo waarschijnlijk, maar deze mogelijkheid wordt toch maar aan ons voorgeschoteld. Vergeten wordt dat Rusland voorlopig opgescheept zit met een oorlogseconomie die 40% van het BNP opslokt, dat duizenden gedesillusioneerde soldaten zullen terugkeren uit de oorlog en een langdurige schaduw werpen op het nationale moreel. Of neem China, dat politiek, maar vooral economisch, steeds agressiever optreedt en de EU economisch en technologisch zou bedreigen. Gemakshalve blijven daarbij interne problemen betreffende adequate water- en voedselvoorziening en de toenemende vergrijzing van dat enorm uitgestrekte land, buiten beschouwing.

Op ons eigen continent bedreigen populisme, de terugkeer naar nationale autonomie, en illiberale politieke ontwikkelingen de samenhang en samenwerking tussen Europese partners, mogelijk de EU zelf. Om het maar bondig samen te vatten: Europa wordt van buiten af bedreigd en van binnenuit ondermijnd. Daar staat dan weer tegenover dat onder druk van recente gebeurtenissen thans overleg plaatsvindt tussen Europese partners over nauwere militaire samenwerking waarbij gelukkig ook het VK weer nauw wordt betrokken. Frankrijk en het VK beschikken over nucleaire wapens en zouden een geloofwaardige afschrikkingsmacht kunnen vormen tegen Rusland. Aan een forse toename in defensie-uitgaven valt m.i. ook niet te ontkomen. En door nauwere onderlinge samenwerking tussen defensie industrieën, zou Europa een geloofwaardig schild van afschrikking

kunnen vormen tegen Rusland, zich eindelijk aan de Amerikaanse beschermingsparaplu kunnen onttrekken.

Natuurlijk mag het Midden Oosten in deze context niet onvermeld blijven. Ondanks recente pogingen een duurzaam bestand in Gaza te organiseren, is naar de mening van veel politici en kenners van het Midden Oosten, de regio in een diepe en permanente chaos verzeild geraakt. Verder lijkt het wel of het duo Trump-Netanyahu ongestoord zijn gang kan gaan terwijl Europa machteloos toekijkt en volledig buiten spel schijnt gezet. Maar iedereen weet dat het Trump-Netanyahu scenario in de praktijk niet valt te verwezenlijken. Hamas is niet verslagen en Jordanië en Egypte zijn evenmin bereid twee miljoen Palestijnen in hun land op te nemen.

Het meest zorgwekkend blijft dat, ondanks bovenstaande bespiegelingen, de eens zo trouwe bondgenoot van Europa, de VS, niet geheel onverwachts overigens, de beginselen van de rechtsstaat en de internationale orde dreigt te ondergraven. De pax Americana zou zelfs vervangen worden door een pax Autocratica. Daarbij is wel de vraag of president Trump cum suis, de goede samenwerking met ons continent doelbewust op het spel hebben gezet of dat zij ons alleen willen aanzetten tot de nodige hervormingen, met name op militair gebied. EU buitenland vertegenwoordiger Kaya Kallas merkte niet lang geleden wat onderkoeld op: “Het lijkt erop dat de VS ruzie zoeken met Europa.”

Is er inderdaad sprake van politieke verdeeldheid en wanorde, is Europa bezig haar zo zeer geprezen democratische en rechtstatelijke kompas kwijt te raken?

Sommigen pessimisten beweren dat Europa omringd wordt door een “ring of fire.” Dan is het maar goed dat we desondanks nog voldoende bluswater voorradig hebben om te voorkomen dat de genoemde brandhaarden naar ons over slaan, dat er nog genoeg brandweerlieden zijn om die vuurzee in bedwang te houden. Daarom geloof ik eerder in een Pax Europea dan in een Pax Autocratica mits de EU de locomotief Duitsland-Frankrijk weer op de rails krijgt, haar defensiesamenwerking intensiveert en technologisch in de wereldvoorhoede meespeelt.

En vooral vertrouwen blijven houden in eigen veerkracht om onze democratie en rechtsstaat stevig overeind te houden. Verder moeten we misschien dankbaar zijn voor de stormballen die Poetin en Trump hebben

gehesen. Hebben die ons eindelijk wakker geschud om eens werk te maken van het achterstallig onderhoud aan ons Europese bouwwerk? Om ons toe te leggen op een slagvaardiger Europees defensiesysteem, intensievere economische samenwerking en verdergaande politieke integratie? Ik hoop dat ze de Europese leiders er ook toe aanzetten eens wat krachtiger van zich af te bijten, zich actiever te mengen in het internationale discours. Want toen de aanvallen van het Trump peloton op ons bestel intensiever en frequenter werden, heb ik dat wel eens gemist.

Er wordt vaak gezegd dat Europa pas in actie komt in tijden van crisis. Welnu, ik geloof dat die crisis zich in volle omvang aan ons voordoet. Daarom zou de nieuwe transactionele filosofie van de VS een stimulans voor ons moeten zijn tot intensievere samenwerking. En vooral niet bezwijken voor de mantra dat Europa weerloos of erger, willoos, tegenover aanvallen van buitenaf zou staan.

Voor alle zekerheid, ik behoor niet tot de zwartgallige waarnemers die menen dat Trump, Poetin of Xi Yin Pin, Europa op korte termijn onbestuurbaar zullen maken of uiteen doen vallen. Er zijn gelukkig genoeg positieve ontwikkelingen te noteren. Die zouden ons optimistischer, in ieder geval strijdvaardiger moeten stemmen.

Ondanks de stelling daarom van de Duitse schrijver Axel Hacke dat “je over de toekomst op dit moment eigenlijk niets positiefs kunt zeggen,” wil ik toch op recente successen, noem het lichtpuntjes, ingaan. Ik begin met de economische ontwikkeling in Europa die, vergeleken met Amerika en China, in rap tempo bergafwaarts zou gaan. In de top tien van de best presterende economieën staan, volgens de zeer respectabele Economist, maar liefst zeven Europese landen. De VS komt pas op de twintigste plaats waaraan vooral de hoge inflatie en een sterk oplopend begrotingstekort debet zijn. Ook andere gegevens duiden erop dat recente maatregelen door Trump genomen, zelfs al op de wat kortere termijn, een negatieve uitwerking zullen hebben op de VS economie. Anna Dijkman schrijft in het Financieel Dagblad van 2 januari jl.: “Boven de VS staan dertien Europese landen waaronder Nederland,” Inderdaad, de Nederlandse economie groeide de afgelopen 25 jaar met bijna 50%, en dat gecorrigeerd voor inflatie. Het afgelopen jaar groeide onze economie ook nog eens beter dan voorspeld. Het aantal werklozen daalde met 11% en de CO2 uitstoot nam af met 21%. 70% van de Nederlanders spreken hun steun uit voor de EU en zijn bereid

meer geld uit te geven voor onze defensie en veiligheid. Veel ophef ontstond er onlangs over het nieuws dat Nederlanders te veel zouden sparen. Maar is er iets mis mee dat wij meer geld op de bank hebben dan enig ander land in de wereld? Het toont volgens mij juist aan dat ons land wel tegen een stootje kan. Hoezo daarom het sentiment van de Nederlandse consument: “het is niks en het wordt niks?”

Ook mogen we dankbaar zijn dat Nederland in allerlei internationale ranglijsten in de top 10 staat. Qua welvaart staan we op nummer zeven, qua vrijheid op drie, qua innovatie ook op drie en wat ons geluk betreft op twee. (Ik citeer uit de Volkskrant 28 december 2024.) Kunnen we dan opgelucht ademen? Natuurlijk niet. Ik wil hiermee alleen aangeven dat er de nodige positieve ontwikkelingen zijn die de op handen zijnde teloorgang van Europa logenstraffen. Verder mag het recente rapport van voormalig ECB voorzitter Draghi aan de Europese Commissie niet onvermeld blijven waarin een serie veelbelovende initiatieven voor de EU zijn uitgewerkt. Volgens Draghi moet en kan Europa sneller innoveren. Hij pleit in dat kader voor aanzienlijke financiële injecties van tweemaal 800 miljard euro, met name op gebieden van innovatie en defensie. De nieuwe Europese commissie onder leiding van Ursula von der Leyen zou daarmee al slagvaardig zijn begonnen teneinde de bouwtekeningen hiervoor snel uit te werken.

Een ander succes betreft ons klimaat. In 2024 stootte de Europese industrie dankzij hernieuwbare bronnen als wind en zon 59% minder broeikasgassen uit dan in 1990. Het bereikte daarmee de schoonste stroommix ooit. De Europese stroomproductie bestond uit 48% duurzaam opgewekte stroom. Nederland sloeg eveneens een goed figuur. De helft van onze geproduceerde elektriciteit is inmiddels groen. Na al het geweeklaag over onze tekortschietende ecologische doelstellingen, was dit verheugend nieuws. Maar om iedere misinterpretatie van deze gegevens te voorkomen, wil ik er onmiddellijk aan toevoegen dat dit niet mag betekenen dat we de ecologische strijdbijl er nu maar bij moeten neerleggen. Daarvoor is er nog veel te veel werk aan de winkel.

Toch blijven veel sociale media en analisten er een zeker behagen in scheppen doemscenario's voor de EU te schetsen. Het tijdvak van de liberale democratische orde zou voorbij zijn. Onze geestelijke en psychologische weerbaarheid is kwetsbaar geworden. Economisch stelt de

EU steeds minder voor en met de Europese militaire paraatheid is het droevig gesteld.

Terugblikkend herinner ik me gelijkwaardige voorspellingen over het uiteenvallen van de Europese samenwerking in een tijdvak dat inmiddels ruimschoots achter ons ligt. Ik noem de lege stoel politiek van president de Gaulle bij de EEG in de zestiger jaren van de vorige eeuw die ik zelf heb meegemaakt. Die zou leiden tot het uiteenvallen van de tere boreling, de EEG van de Zes. Niets bleek minder waar. De vijf overige lidstaten kropen juist solidair tegen elkaar aan en versterkten daarmee hun samenwerking.

Toen Griekenland in 2010 in grote financiële problemen verzeild raakte, werd voorspeld dat de eurozone uiteen zou vallen, dat zelfs Duitsland zou overwegen die te verlaten. Zoals u weet, is die crisis goed bezworen met behulp van de overige EU landen en het IMF. De eurozone is nog steeds intact en de euro betaalmiddel.

Na de Brexit in 2020 werd ons voorspeld dat meerdere lidstaten dit voorbeeld van uittreding zouden volgen. Ook dat bleek hete lucht. Snel werden de rangen tussen de 27 overblijvende juist gesloten. De lidstaten vertoonden meer onderlinge solidariteit dan vóór de Brexit. De bescherming van het warme EU stalletje bleek toch aantrekkelijker dan het vooruitzicht van een mars door een ongewisse economische en politieke woestijn. Ook nu weer voorspellen onheilsprofeten dat illiberale populistten zoals Orban, le Pen, de AFD, mevrouw Meloni of landgenoot Wilders en zijn kornuiten de EU op de lange duur zullen ondergraven.

Gelukkig heeft de president van de Commissie von der Leijen onlangs duidelijk stelling gekozen. Ze heeft uitgesproken dat de EU vanuit eigen waarden en normen krachtig zal reageren en gepaste tegenmaatregelen zal nemen wanneer dat maar nodig is. Natuurlijk zijn er beren op de weg. Die zijn er altijd geweest. Maar ons vermogen tot krachtig verzet, wat heet tot onszelf herpakken, wordt onderschat, de macht van de tegenstander overschat. Poetin dacht de Oekraïne binnen drie weken te kunnen veroveren. Na drie jaar heeft Rusland nog steeds niet veel voortgang geboekt en daarvoor wel een onvoorstelbaar hogeprijs moeten betalen. Na de mensonterende verwoestingen in het Midden Oosten, zijn verschillende partijen bezig naar oplossingen te zoeken. Onderhandelingen met Trump blijken keer op keer mogelijk om zijn aanvallen te pareren, mede gezien zijn

transactionele filosofie waarbij niets van waarde en alles verhandelbaar is. Daarop moet de EU vanuit haar eigen waardenpakket inspelen.

Alles mooi en wel zult u nu misschien denken, maar de vooruitzichten blijven toch verontrustend. Wij hebben ons in Europa in korte tijd lelijk laten verrassen. Er is geen enkele reden de recente ontwikkelingen door een roze bril te bekijken. Daarin heeft u misschien gelijk. Maar ik ben geen argeloze idealist die zich wijs laat maken dat alles weer op zijn pootjes terecht zal komen. Ik heb alleen getracht de recente barrage aan negatieve ontwikkelingen in een wat realistischer perspectief te plaatsen omdat ik meen dat ook de positieve noten in dit verhaal niet mogen ontbreken. Noem het maar Realpolitik: bedreigingen realistisch inschatten, ons weerbaar opstellen en naar haalbare oplossingen zoeken.

Slot

Mijn kernboodschap is daarom: laten we de gevolgen van de sombere wolk die nu over de wereld en ons land trekt eerst eens realistisch evalueren. De recente gebeurtenissen liever opvatten als een wake-up call om evidente tekortkomingen fundamenteel aan te pakken dan als voorbodes van een onvermijdelijke catastrofe. Ze dus eerder beschouwen als een aanmoediging en aanzet voor nieuwe initiatieven. In die optiek bieden lichtpuntjes uit het verleden wel degelijk een garantie voor succes in de toekomst. Kortom, ons vooral niet laten beïnvloeden door des- en misinformatie trollen, die suggereren dat neergang en verval voor Europa ons onvermijdelijke lot zal zijn.

Ook geloof ik dat we niet te schuchter moeten zijn om duidelijk onze stem te laten horen. Dat valt onder de noemer weerbaarheid. Want het is opvallend dat de Nederlandse regering en ons eigen ministerie de laatste maanden terughoudender is geweest dan ik gewend was, om de Nederlandse stem te laten horen en duidelijker protest aan te tekenen tegen mensenrechtenschendingen, inbreuk op internationaal oorlogsrecht of aantasting van onze Europese idealen. We stonden altijd bekend als voorvechters van hechtere Europese samenwerking en diepere integratie. Ik hoop dat dat nog steeds het geval is, en hoor dat dan graag.

Ook diplomaten en BZ medewerkers kunnen aan dit discours bijdragen. Wat badinerend zeg ik wel eens: ambtenaren prepareren, politici consumeren. Ambtenaren en diplomaten stellen de blauwdrukken op die

leiden tot beleid. Beroepshalve hebben zij makkelijker toegang tot de juiste informatie dan gewone burgers. Dat geeft hen de gelegenheid als eersten fake news aan de kaak te stellen en desinformatie op de ideeën-markt te ontzenuwen. Ze zijn als het ware de speurhonden die bedreigingen voor onze rechtsstaat en democratie tijdig kunnen signaleren en zo tijdig voorkomen dat we ons collectief laten brainwashen.

Er zijn nog andere redenen waarom het ambtelijk apparaat zich niet onbetuigd moet laten. Tijdig negatieve en destructieve ontwikkelingen aan de kaak stellen voorkomt dat onze samenleving vervalt in lethargische berusting. Of zich gaat voorhouden dat aanpassing aan onvermijdbare realiteiten de meest verstandige koers is. Dat gezien de overmacht en invloed van gewetenloze tegenstanders het zoeken naar oplossingen vergeefse moeite is. Of de illusie koesteren dat, als we nog maar wat geduld oefenen, alles wel weer op zijn pootjes terecht zal komen.

In een recent radio-interview werd mij de vraag voorgelegd hoe ik zou reageren als ik Trump aan de lijn zou krijgen met het voorstel Aruba aan de VS te verkopen. Vooral niet uit je slof schieten en boos worden, antwoordde ik, maar wel krachtig markeren dat er met ons niet valt te sollen, en zeker ook tegenmaatregelen overwegen. Als rechtgeaarde jurist en diplomaat zou ik bovendien op het internationale recht wijzen en aangeven dat Aruba een zelfstandig land is binnen het Koninkrijk der Nederlanden en dus niet zomaar te koop is. Nederland en Europa zijn heel goed in staat actie te ondernemen tegen ongewenste aanvallen. Maar daar is lef en overtuiging voor nodig en dat mis ik wel eens in de vaderlandse en Europese reacties op onverhoedse aanvallen door buitenlandse onruststokers.

Kortom, diplomaten en ambtenaren hebben mogelijkheden om te speuren naar de bekende Ruttense geitenpaadjes. Die kunnen ons misschien de weg wijzen naar succesvol verweer en alternatieven om onze idealen en doeleinden te verwezenlijken. Ik dit verband wil ik hulde betuigen aan alle BZ medewerkers die hebben deelgenomen aan openbare demonstraties tegen het Midden Oosten beleid, met name betreffend Gaza.

Beste toehoorders, ik kom tot een afsluiting. Net zoals Carel Schneider heb ik de ontberingen van een interneringskamp meegemaakt en de ontluisterende consequenties van het communisme en autocratie van dichtbij ervaren. Die gebeurtenissen hebben mij geleerd dat we ons niet in slaap moeten laten sussen, niet met ons moeten laten sollen.

Zelf heb ik mij daarbij vaak laten inspireren door de woorden van een vroegere minister van BZ, Beyen, die eens zei: *“Politiek is de kunst van het mogelijke, maar moet het nog niet mogelijke altijd in het oog houden en nooit accepteren dat wat echt noodzakelijk niet valt te verwezenlijken.”* Deze stelregel en vooral die laatste aansporing van Beyen, geldt niet alleen voor politici, maar mutatis mutandis, ook voor diplomaten en ambtenaren. Wat noodzakelijk is helder voor ogen blijven houden en niet bevreesd zijn op te treden als het erop aankomt. De alarmbellen zijn allang afgegaan. e zijn tot veel meer in staat dan we denken.

Ik dank u voor uw aandacht.

Bernard Bot 19 februari 2025